

NA FORAINMNIGH

AN FORAINM PEARSANTA

13.1 Tá trí shórt forainm pearsanta ann, an ceann gnách, an ceann neodrach *ea*, agus an ceann éiginnte *té*. Is ar an gceann gnách amháin a thráchtar sa rannóg seo.

Seo iad na forainmneacha pearsanta:

uatha 1 *mé*; 2 *tú, thú*; 3f *sé, é*; 3b *sí, í*.

iolra 1 *sinn, muid*; 2 *sibh*; 3 *siad, iad*.

13.2 Úsáidtear *thú* mar chuspóir briathair: *molaim thú, caillfear thú*, agus nuair is ainmní é ar lorg na faisnéise in abairt chopailéach: *mo cheol thú; chugam aniar thú; céir díobh thú?*

Is gnách go n-úsáidtear *tú* sna cásanna eile; *ar chuala tú? is tú an captaen; nach tú an óinseach? ach tú; gan tú; tú a bheith i ngrá; agus tú déanach!*

Ní úsáidtear *sé, sí, siad* ach mar ainmní go díreach ar lorg briathair fhaisnéisigh: *chuaigh sé (sí, siad) amach; tá sé (sí, siad) anseo*.

I ngach cás eile, *é, í, iad* na foirmeacha a úsáidtear sa tríú pearsa: *rachaidh Seán agus í go Sasana; thiocfaidís abhaile agus iad fliuch; is capall é; is iad an dream is fearr iad; sin [é] é; cé hé mé?; déan é; mholfaí iad; níl agam ach é; téigh gan í; cinn eile seachas iad; idir í agus an tine; le hí a phósadh; ceann mar é; chun iad a mholadh, murab é (ach ab é) an t-ól bheadh an tsláinte go fóill aige; bhí mé caillte murach (mura mbeadh) iad.*

AN FORAINM RÉAMHFHOCLACH

13.3 Seo iad na forainmneacha réamhfhoclacha agus na réamhfhocail lena ngabhann siad.

<i>réamhfhocal</i>	1. <i>uatha</i>	2. <i>uatha</i>	3. <i>uatha f</i>	3. <i>uatha b</i>	1. <i>iolra</i>
ag	agam	agat	aige	aici	againn
ar	orm	ort	air	uirthi	orainn
as		asat	as	aisti	asainn
chuig	chugam	chugat	chuige	chuici	chugainn
de	díom	díot	de	dí	dínn
do	dom	duit	dó	dí	dúinn
faoi	fúim	fút	faoi	fúithi	fúinn
i	ionam	ionat	ann	inti	ionainn
idir	----	----	----	----	eadrainn
ionsar	ionsorm	ionsort	ionsair	ionsuirthi	ionsorainn
le	liom	leat	leis	léi	linn
ó	uaim	uait	uaidh	uaithe	uainn
roimh	romham	romhat	roimhe	roimpi	romhainn
thar	tharam	tharat	thairis	thairisti	tharainn
trí	tríom	tríot	tríd	tríthi	trínn
um	umam	umat	uime	uimpi	umainn

AN AIDIACHT SHEALBHACH

13.4 Is iad seo a leanas na haidiachtaí sealbhacha mar aon leis na hathruithe tosaigh a dhéantar ar an bhfocal a leanann iad:

1 u. **mo**, (**m'** roimh ghuta nó roimh *fh* + guta). Séimhítear.

2 u. **do**, (**d'** roimh ghuta nó roimh *fh* + guta). Séimhítear.

3 u.f. **a** Séimhítear.

3 u.b. **a** Cuirtear *h* roimh ghuta.

1 iol. **ár** Uraítear.

2 iol. **bhur** Uraítear.

3 iol. **a** Uraítear.

mo chos; m'úll; do bhróg; d'ubh; a bhríste; a aiséirí; a gúna; a hál; ár mbád; ár n-arán; bhur dteach; bhur n-athair; a gcairde; a n-athair.

Má chuirtear an uimhir *dhá* isteach idir an aidiacht shealbhach agus a ainmfhocal fanann an t-athrú tosaigh mar a bhí: *a dhá gúna (hordóg); ár (bhur, a) dhá mbád (n-ordóg).*

Tabhair faoi deara na foirmeacha seo; *do m'athair; do d'athair; mo fhreagra; do fhlaign.*

13.5 Táthaítear na réamhfhocail *de, do, faoi, i, le, ó, trí* leis na haidiachtaí sealbhacha dar tús guta mar seo go hiondúil

•le *a*: *dá (<de), dá (<do), faoina, ina, lena, óna, trína: dá chosa (cosa, gcosa), etc.*

•le *ár*: *dár (<de), dár (<do), faoinár, inár, lenár, ónár, trínár*

Ní tháthaítear i gcás *go dtí a (ár)*. Ní úsáidtear an réamhfhocal *go* roimh *mo, do, etc.* go hiondúil: *go dtí mo (do, a, ár) namhaid.*

13.6 Nuair a thagann *faoi, go, le, ó, trí* roimh *a chéile* ligtear *a* ar lár de ghnáth: *ag séideadh faoi chéile; ó áit go chéile; ag troid le chéile; tá mé trí chéile agat; cuir ó chéile iad.*

Ní ligtear *a* ar lár ar lorg na réamhfhocail eile: *dá chéile; ina chéile; ar a chéile; etc.*

Fanann an séimhiú ar *chéile* ar lorg *go, le.*

13.7 Roimh an ainm briathartha cuirtear *á* in ionad *dá* (= do+ a) (**13.5**), agus is minic *ama* in ionad *ar a* (san aimsir chaite): *á ól (hól, n-ól); arna fhoilsiú (foilsiú, bhfoilsiú).*

13.8 Is minic an focal *cuid* idir an aidiacht shealbhach agus a hainmfhocal nuair atá teibíocht nó iolra nó ábhar do-áirimh i gceist: *a cuid eolais; a cuid leabhar; mo chuid gruaige (siúcra).*

13.9 Úsáidtear an aidiacht shealbhach go comhaisnéiseach leis an ainmfhocal a leanann í in abairtí den sórt seo a leanas: *chuir sé ina bpéirí iad; bhunaigh siad iad féin ina gcoiste; roinn an t-airgead ina dhá chuid; tá an t-uisce ag imeacht ina ghal; tháinig siad ina mbeirteanna (ina dtriúir is ina dtiúir, etc.); chuaigh siad a dtiúir ann; tabhair dúinn ár mbeirt é.*

13.10 Sna frásaí *mo dhuine, mo Dhónall, do Shéamas* is minic a chuireann an aidiacht in iúl gur duine a bhí i gceist cheana atáthar a mhaíomh: *tá mo dhuine tinn; tháinig mo Dhónall cóir abhaile; sin é do Shéamas anois agat.*

Úsáidtear an réamhfhocal *mar ar* an dóigh chéanna: *tháinig sé abhaile mar Dhónall; fágaimis ann é mar scéal.*

13.11 Úsáidtear an trífú pearsa den aidiacht shealbhach thar ceann an fhocail *leithéid(i)* cibé faoi phearsa na haidiachta sealbhaí atá ag cáiliú *leithéid(i)*: *níl mo leithéid oilte a dhóthain; níl ár leithéidí oilte a ndóthain.*

13.12 Úsáidtear an forainm réamhfhoclach in ionad na haidiachta sealbhaí i gcásanna áirithe: *an t-amadán is mac duit; cad is ainm di? an mac is sine aige; an trífú mac leis; an baile seo againne; briseann sé an croí ionam.*

13.13 Ní gnách *ár* a úsáid roimh *athair, máthair*, etc. Déarfadh duine le deartháir nó le deirfiúr dó: *an bhfaca tú m'athair, mo sheanathair, mo mháthair mhór)?*

COMHRÉIR AN FHORAINMNIGH

13.14 An Forainmneach mar Ainmní nó mar Chuspóir

Foirm tháite den bhriathar a léiríonn an t-ainmní má tá foirm oiriúnach ann: *téimis abhaile; suigh; d'éireoidís.*

I ngach cás eile úsáidtear an forainm pearsanta mar ainmní: *tiocfaidh sé; tá siad ann; is bó í; agus is é amháin a úsáidtear mar chuspóir: d'fheicfeadh an bhean sinn; buaileadh é.*

Is minic nach n-athluaitear an forainmneach in abairtí mar *dúirt mé leis éirí, agus d'éirigh [sé]*, ná i bhfreagraí:

An ndéanfaidh tú é? Déanfaidh [mé].

An rachaidh sibh? Rachaidh (rachaimid) cinnte.

13.15 An Forainmneach mar Fhaisnéis

Úsáidtear an forainm pearsanta agus an forainm réamhfhoclach mar fhaisnéis: *is é a bhí ann; ba liom an bád freisin.*

Ní úsáidtear an forainm pearsanta mar fhaisnéis in abairt aicme.

13.16 An Forainmneach faoi réir ag Réamhfhocal Simplí

Úsáidtear an forainm pearsanta faoi réir ag réamhfhocail sna cásanna seo

• ar lorg *ach, gan, go dtí, mar, murach, ná, seachas*: *níl ann ach sibh; tar gan í; ní spórt go dtí é; fir mar iad; murach é; b'fhearr cailíní ná sibh; níl peann ar bith eile agam seachas é*

• ar lorg *idir* i bhfrásaí dar múnla "A agus B": *idir é agus í; idir mé agus m'athair; idir sinn agus an mhuintir a chuaigh romhainn; Dia idir sinn agus an t-olc; idir tú agus an tine*

• mar ghníomhaí nó mar chuspóir ag ainm briathartha: *daoradh Brian as iad a ghoid; chrom Síle ar é a dhéanamh; tabharfar faoi mé a smachtú; ciontach in í a leonadh; le sinn a thiomáint; roimh sibh a scaoileadh; chun tú a phósadh; murach iad a bheith tinn.*

Ní gnách forainm ar bith a bheith faoi réir ag na réamhfhocail *a, ag, dar, go, os*.

In aon chás eile is iondúil forainm réamhfhocail a dhéanamh de réamhfhocail + forainm.

Sórt dobhriathair an cumasc sin go minic: *rith Eoin eadrainn; tá áthas orm; bíodh ciall agat.*

Sórt aidiachta é uaireanta eile: *thogh Seán capall liom; is mac dóibh Gearóid.*

13.17 An Forainmneach faoi réir ag Réamhfhocail Comhshuite nó ag Ainm Briathartha

Toisc gurb ionann aidiacht shealbhach agus ginideach an fhorainm phearsanta, is í a úsáidtear faoi réir ag réamhfhocail comhshuite nó ag ainm briathartha, ach is gnách a rá gur ag cáiliú na bhfocail sin atá sí. Roimh an ainm briathartha a thagann sí: *bhí Oscar do mo mholadh.*

Tagann sí idir dhá mhír an réamhfhocail chomhshuite: *faoi do choinne; os ár gcomhair; ina n-aghaidh.*

INSCNE AN FHORAINMNIGH

13.18 Sa tríú pearsa uatha amháin atá foirmeacha éagsúla ag an bhforainmneach maidir le hinscne.

13.19 An Inscne i gcás Daoine

Is é gnéas an duine agus ní hí inscne an ainmfhocail a chinneann inscne an fhorainmnigh go hiondúil. Is é an forainmneach firinscneach a úsáidtear le fireannaigh agus is é an

forainmneach baininsneach a úsáidtear le bainearnaigh: *sin í an cailín ag cur uirthi a cóta; feicim scológ agus é ag tiomáint a chuid eallaigh roimhe; amhránaí maith í (Nóra); comharsa mhaith é (Seán); is í an captaen í.*

Ach is gnách an forainmneach firinsneach a úsáid ar lorg cé, cibé

•más fo-ainmní in abairt chopailéach é: *cé hé an bhean sin? "an bhfuil a fhios agat cé hé mé?" ar sise; cibé hé í féin.*

Ach téann an ghnáthriail i bhfeidhm más ainmní é: *cé hí féin? cé hí Peig? cibé hí féin.*

•más forainm réamhfhoclach é: *cé leis (air) ar pósadh Éanna? cé leis a raibh Eoin ag damhsa?*

•más aidiacht shealbhach idir dhá mhír an réamhfhocail chomhshuite é: *cé lena aghaidh an gúna? cé ina choinne a raibh Eibhlín ag imirt?* (cluiche cailíní)

•má tá an dá ghnéas i gceist; *is cuma cé a thiocfaidh, ina fhear nó ina bhean é.*

An Inscne i gcás Ainmhithe agus Rudaf Neamhbheo

13.20 Más ainmhithe nó rudaf neamhbheo atá i gceist is gnách go ngéilleann inscne an fhorainmnigh d'inscne a ainmfhocail: *is lao baineann é; is fuiseog fhireann í; tá trí choileán aige* (madra baineann); *an bhfaca tú é* (peann)? *chaill mé í* (scian).

Ach de réir ghnéas an ainmhí a chinntear inscne an fhorainmnigh i gcomhthéacs ina bhfuil an gnéas go mór i gceist: *tá searrach inti* (asal).

13.21 Forainmneach baininsneach a sheasann do *árthach* (bád), *bád*, *soitheach* (= bád): *árthach deas í; bhí an bád ina luí ar a béal fúithi.*

Féadann an forainmneach bheith firinsneach nó baininsneach i gcás *capall*, *carr*, *cú*, *rásúr*, *claíomh*, *clog*, *leabhar* agus corrfhocail eile.

13.22 Forainmneach firinsneach a ghabhann leis na focail *áit*, *uair* (am): *is é an áit is fearr é; sin é an uair a cailleadh an fear bocht.*

13.23 An forainmneach firinsneach is iondúil ar lorg na bhforainmneacha ceisteacha *cad*, *céard*, *cá*:

Peadar: *Cad é sin?* Pól: *Is fuinneog í.*

Cad as a bhfaightear an bainne? As an mbó, an ea?

Cá hair a bhfuil tú ag caint? Ar bhó, an ea?

D'fhéadfadh an cainteoir *cad í*, *céard í*, etc. a rá dá mb'eoil dó inscne an ainmfhocail a bheadh sé a iarraidh, e.g. i gcás muinteora ag ceistiú daltaí, nó i gcomhrá mar seo:

Peadar: *An bhfuil tú í?* Pól: *Céard (cad) í?* Peadar: *Mo scian.*

An fhoirm fhirinsneach is iondúil ar lorg *cibé acu* in abairtí mar seo: *bhí tuín ar a theanga cibé acu ina Ghaeilge nó ina Bhéarla an chaint.*

An Forainmneach Firinsneach i gcásanna eile

13.24 Is é an forainmneach firinsneach a úsáidtear go hiondúil in ionad clásal ainmfhoclach nó frása ainmfhoclach, agus i gcásanna eile nach mbeadh aon chúis ar leith ann chun an fhoirm bhaininsneach a úsáid: *tá a fhios agam cá bhfuil sé*; *tá sé furasta bheith ag caint*; *an mar sin é?* *sin é* (=is leor sin); *cibé scéal é*; *ina dhiaidh sin*; *roimhe sin*; *os a choinne sin* (an forainmneach ag tagairt d'eachtra éigin sna trí shampla dheireanacha).

13.25 Mar an gcéanna i gcás trácht ar an aimsir, ar an am, ar an bhfad slí: *tá sé fuar* (*fliuch*, etc.); *tá báisteach (sìoc) air*; *tá aiteall aige*; *tá aithne an lae air* (an chéad chuid de bhánú an lae); *bhí sé a trí a chlog*; *bhí sé ina oíche nuair a thángthamar*, *tá sé céad míle as seo go Corcaigh*.

Ach má luaitear an focal *aimsir*, *uair* (aimsir), *uain*, is é an forainmneach baininsneach is gnách: *is deas an aimsir í*; *is millteanach an uair (uain) í*.

Inscne an Fhorainmnigh in Abairtí Aicme & Ionannais áirithe

13.26 Ní hí an fhaisnéis ainmfhoclach a dhéanann inscne an ainmní fhorainmnigh a chinneadh de ghnáth, ach an t-ainmfhocal (nó a chothrom) a bhfuil an t-ainmní ag feidhmiú thar a cheann: *is bia folláin í* (leite); *is mór an náire é* (iad a bheith leisciúil); *sin é mo bharúil féin* (cibé rud atá tar éis a ráite).

13.27 Ní hé an t-ainmní ainmfhoclach ach an fhaisnéis a chinneann inscne na fofhaisnéise forainmní de ghnáth, fiú amháin nuair atá an fhaisnéis scartha ón bhfofhaisnéis. Tá cló trom ar an bhfaisnéis agus ar an bhfofhaisnéis sna samplaí seo a leanas: *ní hí an speal an gléas is fearr*; *is é mo thuairim go bhfuil siad tinn*; *ba é mo chomhairle dó an fheirm a dhíol*.

Mar sin féin téann tionchar inscne an ainmní i bhfeidhm ar inscne na fofhaisnéise corruair. Tarlaíonn sin fosta nuair is forainm pearsanta an t-ainmní: *is é an chéad chrann a tharla dó saileach mhór*; *más é toil Dé é*.

Is minic an forainm baininscneach taobh le *ceist*, *cúis*, *firinne* nuair atá focal amháin den phéire ina ainmní agus an focal eile ina fhaisnéis: *sin í an cheist* (*chúis*, *fhírinne*).

UIMHIR AN FHORAINMNIGH

13.28 Is iondúil go ngéilleann an forainmneach dá ainmfhocal ina uimhir: *cuir ort do mhiotóga, a Sheáin*; *cuirigí oraibh bhur miotóga, a gharsúna*; *maith sibh, a fheara*; *mo cheol thú, a mhic*. Ach is gnách go ngabhann cnuasainm uatha forainmneach iolra más iad baill indibhidiúla an chnuais atá i gceist: *tá beirt amuigh agus iad ag troid*; *an mhuintir a raibh mé leo*, *cuireadh a dteach trí thine*; *theithfeadh an tréad dá bhfeicidís faolchú*. Ach is mór an tréad é.

13.29 Iolra an fhorainmnigh a úsáidtear go minic ag caint le heaglaiseach. Iolra an ómóis a thugtar air: *Dia daoibh, a athair*; *conas tá sibh, a athair?* *fanaigí anseo, más é bhur dtoil é, a shagairt*.

13.30 Uatha firinscneach an fhorainm réamhfhoclaigh a úsáidtear ar lorg *cá, cad, céard, cé* de ghnáth: *cá (cad, céard) leis a mbuaileann na hiománaithe an sliotar? cé leis ar pósadh an dá dheartháir?*

Ach is é an t-íolra a úsáidtear i gcás an tabharthaigh rannaíoch: *cé acu a rinne é?* agus i gcás an fhocail *eatarthu*: *cé eatarthu a bhfuil sé?*

13.31 Uatha firinscneach na haidiachta sealbhaí a úsáidtear idir dhá mhír an réamhfhocail chomhshuite ar lorg *cad, céard, cé*:

Cad lena aghaidh iad sin? Le haghaidh na muc, an ea?

Cé ina choinne a raibh sibh ag imirt?

13.32 Gabhann an fhofhaisnéis uimhir an ainmní in ionad uimhir na faisnéise an uair annamh is difriúil le chéile iad: *ní hí mná na hÉireann í! an iad Dia iad?*

TREISIÚ AR AN bhFORAINMNEACH

13.33 Tá trí bhealach thábhachtacha ann chun forainm pearsanta a threisiú cibé acu ina sheasamh ann féin nó istigh i bhforainmneach éigin eile dó.

□ **an iarmhír treise** a úsáid

□ **an forainm aisbhreathnaitheach** *féin* a úsáid i gcomhaisnéis leis an bhforainmneach

□ **an forainm taispeántach**, *seo, sin, siúd* a úsáid i gcomhaisnéis leis an bhforainmneach.

De ghrá na simplíochta tugtar treisfhocail ar an dá shórt forainm treise, agus ar na

hiarmhíreanna treise. Tá a bhrí speisialta féin ag gach ceann de na trí shaghas.

13.34 Is féidir *féin* a úsáid le haon phearsa nó le haon uimhir den fhorainmneach. Leis an trífú pearsa a úsáidtear *seo, sin, siúd*, de ghnáth.

Ní infhilltear *féin, seo, sin, siúd*.

13.35 Ní úsáidtear an iarmhír threise de ghnáth ach i gcás daoine. Tá iarmhír ar leith ann le haghaidh gach pearsa agus uimhir den fhorainmneach, agus le haghaidh gach inscne den tríú pearsa uatha.

Más aidiacht shealbhach atá le treisiú, naisctear an iarmhír le foirceann an ainmfhocail atá an aidiacht shealbhach a cháiliú, nó leis an gceann deireanach de cháilitheoirí eile an ainmfhocail sin más ann dóibh.

Más forainm réamhfhoclach nó forainm pearsanta iolra nó foirm tháite de bhriathar atá le treisiú, naisctear an iarmhír lena fhoirceann.

Más forainm pearsanta uatha atá le treisiú tá foirm threise ar leith ann chuige.

13.36 An Forainm Pearsanta agus an Iarmhír Threise

Tá na foirmeacha gan treise faoi lúibíní.

uatha 1 mise 2 tusa, thusa 3*f* seisean, eisean 3*b* sise, ise

(mé) (tú, thú) (sé, é) (sí, í)

iolra 1 muidne, sinne 2 sibhse 3 siadsan, iadsan

(muid, sinn) (sibh) (siad, iad)

An teorú a thugtar faoi *thú, é, í, iad*, (13.2) tá sé inleanta fosta i gcás *thusa, eisean, ise, iadsan* faoi seach.

13.37 Foirmeacha eile den Iarmhír Threise

uatha 1 -sa, -se 2 -sa, -se 3*f* -san, -sean 3*b* -sa, -se

iolra 1 -na, -ne, -e 2 -sa, -se 3 -san, -sean

Le focail dar críoch litir leathan *a* naisctear *-na, -sa, -san*; agus le focail dar críoch litir chaol *a* naisctear *-e, -ne, -se, -sean*.

forainmneacha réamhfhoclacha liomsa, uaimse, ortsa, duitse, dósan, as-san, airsean, leis-sean, roimpise, againne, ionaibhse, eatarthusan, dóibhsean

aidiachtaí sealbhacha mo chapallsa, mo mháthairse, mo chos-sa, m'ingnese, do bhrógasa, d'eochairse, a bhatasan, a gháiresean, a cíorsa, a gruaigse, ár mbádna, ár máistirne, ár

n-arán-na, ár gcoinín-ne, bhur ngeatasa, bhur bpáircse, a gciallsan, a bpáistesean, mo leanbh bochtsa, do chuid Gaeilgese (do chuidse Gaeilge)

briathra táite téimse, rachainnse, tógasa, cas-sa, buailse, bris-se, mholamarna, chuirfimisne, rithigfse, bheidís-sean

13.38 Maidir leis na foirmeacha treise ní mór a thuiscint

- nach gcuirtear aon bhéim ghutha ar an aidiacht shealbhach
- gur ar an eilimint den fhorainmneach is forainm (agus nach ar an eilimint is

réamhfhocal nó briathar) atá an treisiú: **romhainne**, **chuireamarna**

- nach gcuirtear aon bhéim ghutha ar na hiarmhfreanna féin: **acusan**, a **mhacsan**,

rithfidís-sean, **iadsan**, **amnsan**, **dósan**.

Do bhrí na cainte a thagraíonn "treisiú" san alt seo. Do neart an ghóir a thagraíonn "béim ghutha".

13.39 Ionad na dTreisfhocal féin, seo, sin, siúd

Is gnách gurb ionann ionad na dtreisfhocal *féin, seo, sin, siúd* agus ionad na n-iarhmhfreanna ach nach naisctear iad le haon fhocal eile:

- le forainm pearsanta: *mé féin; é seo; í sin; iad siúd*
- le forainm réamhfhoclach: *ort féin; leis sin*
- le haidiacht shealbhach: *mo bhróga féin; mo leanbh bocht féin; mo chuid Gaeilge féin; a bhróga sin; a leanbh bocht siúd; a gcuid Gaeilge seo*
- le foirm tháite an bhriathair: *déan féin é; chuirfidís siúd eagla ort.*

13.40 Má thagraíonn dhá fhorainmneach don rud céanna i gcomhthéacs agus go bhfuil

treisfhocal ag gabháil leis an gcéad cheann ní gnách treisfhocal a chur leis an dara ceann: *dá*

dtiocfaidís féin agus an t-airgead a bheith leo; **suighse síos** agus **fan ciúin**; *tá mo pheannsa caillte agam* ach *tá mo pheann luaidhe liom*; *tabhair toirtín di sin* agus *lig di imeacht*.

Tarlaíonn sin go rímhinic i gceist agus freagra:

Peadar: *An é féin a rinne iad?* Pól: *Is é.*

Siobhán: *Cad a dhéanfása?* Sinéad: *D'éire oinn.*

Gearalt: *An tusa Gearóid?* Gearóid: *Is mé.*

Cáit: *An é sin é?* Caitlín: *Ní hé.*

Ach má tá rogha le déanamh idir dhá rud, b'fhéidir go mbeadh an dara treisfhocal riachtanach:

Peadar: *Cé acu tusa nó Seán a bhí ann?* Pól: *Mise.*

Siobhán: *Cé agaibh is sine tú féin nó Síle?* Sinéad: *Mé féin.*

Gearalt: *An libhse nó leosan é?* Gearóid: *Is linne.*

Cáit: *Cé agaibh a rachaidh, sibhse nó iadsan?* Caitlín: *Rachaimidne.*

Diarmaid: *Cé acu é seo nó é sin a bhris iad?* Dónall: *É sin.*

13.41 Ní gnách ach oiread iarmhír a chur le forainm pearsanta atá ina fhaisnéis in abairtí mar *is í a bhí ann*; *is mé nach mbíonn uaigheach* mar is iondúil béim ghutha láidir ar a leithéid d'fhaisnéis.

FÉIN INA THREISFHOCAL

13.42 Úsáidtear an forainm aisbhreathnaitheach *féin* mar threisfhocal i gcomhaisnéis le forainmneach agus uaireanta le hainmfhocal nuair a thagraíonn an focal sin do rud éigin a bhí i gceist roimhe sa chomhthéacs. Sin an chúis a ndeirtear go bhfuil sé aisbhreathnaitheach. Bíonn béim láidir ghutha ar an bhfocal *féin*.

Sna cásanna is simplí bíonn *féin* agus a chomhforainmneach agus a dtéarma san abairt chéanna: *cóiríonn gach saighdiúir a leaba féin* (*a* an forainmneach, *saighdiúir* a théarma agus *féin*).

Is minic an téarma in abairt eile:

Peadar: *Cá bhfuil rásúr Sheáin?* Pól: *Tá sé aige féin.*

Siobhán: *Cén leabhar atá ag Síle?* Sinéad: *A leabhar féin.*

Nó d'fhéadfadh an tagairt bheith do dhuine atá i ndiaidh labhairt:

Peadar: *Dún an doras le do thoil, a Phól.* Pól: **Dún féin é.**

Siobhán: *Tabhair dom milseán, a Shíle, mas é do thoil é.*

Sinéad: *Ná tabhair, a Shíle. Tá go leor aici féin.*

Nó d'fhéadfadh *féin* tagairt do dhuine éigin atá tar éis é féin a chur in iúl ar shlí éigin eile seachas labhairt — trí fhothram a dhéanamh, cuir i gcás: *Buaileadh cnag ar an doras. "Cé thú féin?" arsa mise de ghlór ard.*

Agus is le mórtas do dhuine, uaireanta, a déarfai: *An tú féin atá ann, a Sheáin?*

13.43 Cás ar leith den treisfhocal aisebhreathnaitheach atá ann má chiallaíonn *féin* an duine is tábhachtaí i ngrúpa éigin. Is ainmfhocal nó forainmneach an téarma: *ba í an ardmháistreás féin a chuir an scrúdú orainn* (ní duine dá cuid cúntóirí a rinne é); *an bhfuil sé féin* (fear an tí, an bainisteoir, etc.) *istigh?*; *cuir fios air féin.*

13.44 Is minic nach léiríonn an comhthéacs cé acu treisfhocal nó dobhriathar treise (**21.35**) atá san fhocal *féin*. Dá thairbhe sin, tá claonadh ann forainm breise a chur roimh an treisfhocal *féin* chun athbhrí a sheachaint: *bhí an sagart paróiste é féin ann; dá bhfeicfinn mé féin iad.*

Agus fiú amháin nuair nach bhfuil aon athbhrí ann: *ba é an Pápa é féin a chum an phaidir sin.*

Forainm treisithe breise atá san abairt: *chonaic mise mé féin é.*

FORAINMNIGH & FOCAIL THAISPEÁNTACHA EILE

13.45 Úsáidtear an forainm taispeántach *seo, sin, siúd*, ar cheithre bhealach

□ go comhaisnéiseach le forainmneach atá roimhe: *is capall é sin; tabhair cabhair dóibh seo; cá bhfuil a bhean siúd?*; *dá rachaidís siúd*

□ go comhaisnéiseach roimh an bhforainm pearsanta: *sin é an capall; seo í an bhean; siúd iad na gardaí*

□ thar ceann an fhorainm phearsanta: *tá sin ceart; ól seo; an bhfuil siúd amhlaidh? léim siúd ar an gcapall; sin cat; seo an mála; siúd an fhírinne; cad seo? cé sin? sin sin; mar seo; go dtí sin; gan siúd a ól*

□ le feidhm dobhriathair: *chomh hard seo (sin, siúd).*

Is dobhriathra na cumaisc *ansin* (am, áit), *anseo* (áit), *ansíúd* (áit).

13.46 Tá sé caoithiúil cur síos anseo ar aidiachtaí taispeántacha chomh maith le forainmneacha taispeántacha.

Seo, sin, úd na haidiachtaí taispeántacha. Murab ionann is na forainmneacha taispeántacha, ní gnách béim ghutha a chur ar na haidiachtaí seo. Is féidir a n-úsáid i ngach tuiseal go fiú an ghairmigh (9.15), agus leis an alt nó gan an t-alt (7.10).

13.47 Tá na focail thaispeántacha go léir difriúil leis na treisfhocail eile sa mhéid go gcuireann siad in iúl eatramh de shórt éigin a bheith idir an cainteoir agus an rud atá i gceist aige, eatramh slí, eatramh ama, eatramh measa, etc. Is féidir trí roinn a dhéanamh díobh: *seo, anseo; sin, ansin; úd, siúd, ansiúd.*

13.48 Léiríonn na focail *seo, anseo*, cóngarach don cainteoir.

□ **áit** (in aice an chainteora): *an fear seo; iad seo; a litir seo; air seo; fanaidís seo leat; seo é é; ól seo; fan anseo*

□ **am** (ionann is láithreach nó díreach caite): *an abairt seo a leanas; roimhe seo; faoin taca seo; an mhí seo caite*

□ **meas** (muintearas): *a bhean seo* (my good woman); *a ghiolla seo* (my dear chap); *cad é seo is ainm duit* (an cainteoir ag cur in iúl, le cneastacht nó le searbhas, gur chóir go mbeadh a fhios sin aige)

□ **gluaisceacht** (i dtreo an chainteora): *seo amach (isteach) é.*

13.49 Léiríonn *sin, ansin*, eatramh measartha a bheith idir an cainteoir agus an rud atá i gceist aige:

□ **áit** (in aice an éisteora nó giota amach ón gcainteoir): *cad é an rud é sin atá agat?*

tabhair dom an leabhar sin; cé hé sin? fanaidís sin ansin.

Tá correisceacht ann: *sin é agat mé i m'fhear cinn riain.*

□ **am** (tamall ó shin): *cad é sin a dúirt tú? an abairt sin thuas; sin é an rud a chuala mé;*

idir sin is meán oíche; roimhe sin; ina dhiaidh sin

□ **meas** (fuaráil): *Tadhg Ó Sé sin*

□ **gluaisceacht** (ón gcainteoir): *sin amach (isteach) é.*

13.50 Léiríonn *úd, siúd, ansiúd* eatramh mór a bheith idir an cainteoir agus an rud atá i gceist aige.

□ **áit** (giota maith ar shiúl): *a fhir úd thall ar an gclaf!; féach orthu siúd; tabhair chugam é siúd; siúd ansiúd é*

□ **am** (fada ó shin): *an rud úd a dúirt Críost; iad siúd a bhí liom anuraidh; cá hainm siúd é?*

□ **meas** (béasach): *éist, a bhean úd (madam); (ardmheas): Pádraig Mac Piarais úd; tógaimis lia os a leacht siúd; (drochmheas): fan amach uathu siúd; Diarmaid Mac Murchú úd.*

13.51 Léiríonn na comhráite seo a leanas mar a úsáidtear *seo, sin, siúd*, ag tagairt don chomhrá é féin:

Peadar: *Nach bhfuil a fhios agat gur briseadh cos leis?*

Pól: *B'fhéidir gur chuala mé rud éigin faoi sin.*

Peadar: *Tá siúd amhlaidh. Agus seo rud eile....*

Is don abairt roimhe atá *sin* ag tagairt. Don abairt roimh an abairt roimhe atá *siúd* ag tagairt. Don abairt atá le teacht atá *seo* ag tagairt:

Sinéad: *Bíonn páistí an oileáin ag siúl i gceann míosa.*

Siobhán: *Cad a deir tú?*

Sinéad: *Deirim é **siúd**.*

Sampla eile: *Tá sé go hainnis agat. Tá **sin**.*

13.52 Nuair atá aire na gcainteoirí dírithe cheana féin ar rud atá i bhfad uathu de réir ama, fad slí, etc., úsáidtear *sin*, *ansin*, in ionad *úd*, *siúd*, *ansíúd*.

Peadar: *Cé hé **siúd** thall sna crainn?*

Pól: *Ní duine é **sin** ach tor.*

AN TREISFHOCAL AG LÉIRIÚ FRITÉISE

13.53 Feidhm fhritéiseach sainfheidhm na hiarmhíre treise: *eisean a rinne an obair, ise an chaint; téimidne an timpeall agus téann siadsan an cóngar; is fearr mo mhacsa ná a macsan; tá sé chomh cóir domsa tusa a aithint is atá sé duitse mise a aithint.*

13.54 Maidir le habairtí den chineál deireanach sin thuas ina bhfuil dhá phéire forainmneach i bhfritéis, is minic nach gá gach ceann den cheathrar a threisiú le hiarmhíreanna. De réir an chomhthéacs is minic nach gá iarmhír ach le ceann nó dhó: *feicfidh sé thú sula bhfeicfidh tusa é; tuigim go n-aithníonn tú mé ach ní aithnímse thusa.*

13.55 Agus is leor dul na habairte féin go minic le treisiú a dhéanamh gan dul i muinín iarmhír ar bith: *d'amharc sí air agus é uirthi; níl aon bhaint agam leo ná acu liom; éirigh díom agus éireoidh mé díot; bhí radharc agam air agus gan aon radharc aige orm; mura maróidh tú é maróidh sé thú; má bhí grá agat do Sheán, ní raibh grá aige duit.*

Mar an gcéanna má chuirtear ainmfhocal nó dhó in ionad na bhforainmneach: *ní chuimhneoinn go deo ar Mháire ná í orm.*

13.56 Ní bhíonn an fhritéis róshoiléir uaireanta. Sna habairtí is simplí fágтар leath na fritéise ar lár, agus sna cásanna sin ní bhíonn de ghnó ag an iarmhír ach treisiú simplí, gan fritéis, gan aisbhreathnú, gan taispeáint: *linne an liathróid; cá bhfuil do leabharsa? freagróidh mise é; gabhaigíse abhaile.*

13.57 Cé gur taispeáint is feidhm leithleach do na focail thaispeántacha, is minic a léiríonn siad fritéis freisin. Is gnách gur *seo, siúd; anseo, ansiúd* na péirí fritéiseacha; ach úsáidtear *seo, sin; anseo, ansin* go fritéiseach amanna: *dúirt cuid acu a leithéid seo agus cuid eile a leithéid siúd; é seo agus é siúd (é siúd agus é seo); ní hé seo ach é siúd; ní hé sin ach é seo; d'imigh sin agus tháinig seo; anseo agus ansiúd (ansiúd agus anseo).*

13.58 Is gnách tús áite ag an iarmhír ar an bhfocal taispeántach nuair atá daoine le cur i bhfritéis nach bhfuil

□ ar aon uimhir: *rachadh seisean dá rachaidís-sean*

□ ar aon phearsa: *tá Gearmáinis agamsa ach níl aigesean*

□ ar aon ghnéas más den tríú pearsa uatha iad: *tugadh cead a chos dósan ach cuireadh ise i bpríosún.*

In aon chás eile ní mór an focal taispeántach (nó múnla cainte éigin eile) a úsáid: *rachadh sé seo dá rachadh sé siúd; tá Gearmáinis acu seo ach níl sí acu siúd; tugadh cead a cos di sin ach cuireadh í seo i bpríosún.*

NA TREISFHOCAIL i gCOITINNE

13.59 Is féidir an treisfhocal *féin* a úsáid i gcuideachta na hiarmhíre nó an fhocail thaispeántaigh, ach ní úsáidtear an iarmhír agus an focal taispeántach le chéile: *mise féin; sinne féin; mise mé féin; sin féin an cheist a fuair a freagra.*

13.60 Tabhair faoi deara na dífríochtaí brí atá idir leaganacha na ngrúpaí seo:

□ *ansin* (dobhriathar ama nó áite); *ann sin* (foirm fhirinsneach na bhfocal *inti sin*); *annsan* (foirm fhirinsneach an fhocail *intise*)

□ *croith é!* (shake it!); *croith féin é!* (shake it yourself!); *croithse é!* (**you** shake it!); *croith thú féin!* (shake yourself!); *croithse thú féin!* (**you** shake yourself!).

Is é an forainm athfhilteach *féin* atá sna fráasáí *croith[sé] thú féin*, *thuas*. Féach 13.72.

Peadar: *Buail an liathróid, a Phól.*

Pól: *Ní fhéadfainn é. Buailse í, a Philib.*

Pilib: *Ní bhuaillfidh. Buail féin í.*

13.61 Na Treisfhocail agus Úinéireacht, Gaol, etc.

Úsáidtear an treisfhocal taispeántach, agus, go hiondúil, iarmhír nó an treisfhocal *féin* i gcuideachta na bhfocal *agam*, *agat*, etc. i bhfrásaí tábhachtacha áirithe a léiríonn úinéireacht nó gaol. Le hainmneacha daoine agus leis na focail *baile*, *teach*, *tír* is mó a úsáidtear iad:

Seán seo againne; Dónall seo (sin) agaibhse; Síle seo againn féin; Pádraig seo aici féin; an teach seo againne; tá Gráinne thíos tigh seo agaibhse; d'fhág siad an tír seo acu féin; an baile seo againne; na gadhair sin acusan.

Uaireanta ní bhíonn aon treisiú ar an bhforainm réamhfhoclach: *an teach pobail seo acu; an bosca lasán seo agam.*

13.62 Ord na bhForainmneacha

Tugtar tús áite don chéad phearsa agus deireadh áite don tríú pearsa nuair a cheanglaítear dhá fhorainmneach nó forainmneach agus ainmfhocal le focail mar *agus*, *nó*, *ná* nó leis an gcopail. Foirmeacha treise is mó a bhíonn i gceist: *idir mise agus tusa; agatsa nó aigesean; linn féin ná leosan; dá mba mise tusa; dá mba mé tú d'imeoinn; mise agus an rí; sibhse agus na mná rialta.*

FORAINMNIGH IARTHAGRACHA & RÉAMHTHAGRACHA

13.63 Tugtar téarma an fhorainmnigh ar an bhfocal nó ar na focail a seasann an forainmneach thar a gceann. Deirtear go bhfuil an forainmneach iarthagrach nó réamhthagrach de réir mar is i ndiaidh an téarma nó roimhe atá sé. Sna samplaí in **13.64-71** tá cló trom ar an bhforainmneach, cló éadrom rómhánach ar an téarma agus cló iodálach ar an gcuid eile den sampla.

An Forainm Iarthagrach

13.64 Is í an úsáid iarthagrach is coitianta: *bhain Seán de a hata sula ndeachaigh sé isteach; d'éiríodh na páistí agus **théidís** ar scoil; bhí leabhar á (= do a) léamh agam; rinne sí gáire nach raibh a fhonn uirthi; ní hí sin an fhuinneog ar **ar** fhág mé iad.*

Is léir ón dá shampla dheireanacha gur cás ar leith den téarma agus a fhorainmneach iarthagrach atá sa réamhtheachtaí agus a iartheachtaí.

13.65 Uaireanta gabhann feidhm aidiachta breischéime leis an bhfrása *dá* (= do+a) + ainmfhocal teibí céime: *fuair sé gach sórt dí **dá** fheabhas; níl eagla **dá** laghad orm; níl grá **dá** mhéad nach fuath a dheireadh.*

Is í an aidiacht shealbhadh fhirinscneach uatha a úsáidtear sna múnlaí sin, cibé inscne atá ag an téarma.

13.56 Is minic a úsáidtear forainmneach iomarcach d'fhonn treise nó cothromaíochta. Sna cásanna sin bíonn an téarma saor de ghnáth, is é sin, seasann sé lasmuigh de chomhréir na habairte: na fir a bhí anseo aréir *tháinig **siad** ar ais inniu*; an rud a fheiceann an leanbh *is é a dhéanann sé*; ag Oireachtas na bliana seo caite *is **ann** a labhair sé liom*; capall *is **ea** é*; dá dheirge iad *is **ea** is fearr*.

Sna samplaí seo a leanas, áfach, níl an téarma saor cé go bhfuil a fhorainmneach iomarcach.

Tá an briathar a ghabhann roimhe iomarcach leis: *níl fear a bhuailte sa pharóiste, níl **sin**; bhí scata de shaighdiúirí Sfneacha agus oifigeach orthu, bhí **sin** ag cuardach na dtithe*.

AN FORAINMNEACH RÉAMHTHAGRACH

13.67 Tá an téarma saor i bhformhór na samplaí anseo thíos. Tá siad aicmithe de réir shaghas an fhorainmnigh:

a) forainm pearsanta **é, í, iad**

- mar fhothaisnéis in abairt ionannais de ghnáth
- roimh an ainmní in abairtí mar: *cad é an áit? cad é an cheist? is líonmhar iad a*

mbuifonta.

b) an forainm pearsanta **sé**: *tá sé chomh maith againn imeacht; an bhfuil sé cruthaithe gur spairt iad?*

c) an forainm neamhphearsanta (go neodrach) **ea**: *an ea nach dtuigeann tú?*

d) an forainm taispeántach **sin**

- *is minic sin* togha fir camshlinneánach; *ba mhinic sin* sagart duine a mharú! *bhí sin ann*

buláí fir

- i gcomhaisnéis le forainm pearsanta: **é sin**: *cad é sin duitse sin? cad é sin dúinne sibhse?*

cad é sin di se cá bhfuil an bosca?

e) an aidiacht shealbhach (an tríú pearsa, firinscneach, uatha) ina aonar nó i gcumasc le réamhfhocal

• **a**: *tá a lán airgid aige; is maith liom a chloisteáil gur chuir tú díot an taom; tá a fhios agat go bhfuil sé dall; bhí áthas orm a fheabhas a d'éirigh leo; bhí ionadh orm a laghad airgead a bhí aige*

• **dá** (*do + a*): *dá fheabhas Eibhlín is fearr Caitlín; dá ghastacht iad tá dul amú orthu; dá laghad thú ní leanbh thú; dá óige iad is ea is fearr; dá mhéad an t-airgead atá aige níl sé sásta*

- **á** (*do + a*): *bhí sé á mhaíomh go raibh sé ina fhear ag Tomás; nílím á rá nach peaca é*

Is minic a úsáidtear an réamhfhocal *ag* in ionad *dín* abairt mar sin thuas. Sa chás sin bíonn feidhm ghinideach ag an gclásal: *nílím ag rá nach peaca é.*

• **trína, lena**, etc. (*trí + a, le + a*, etc.): *moladh í trína fheabhas* a rinne sí an obair; *bhí an dochtúir sásta lena fheabhas* a bhí mé.

Bíonn an aidiacht shealbhach réamhthagrach neamhspleách ar a téarma i dtaca le pearsa, uimhir agus inscne.

f) forainm réamhfhoclach

• **acu**: *cé acu is fearr leat* bainne nó tae? *nílím cinnte cé acu* a eitleoimid nó a rachaimid ar an mbád; *cé acu* den dá leabhar *is fearr leat*?

• **air**: *tá mé ag brath air* go dtiocfaidh tú

• **as**: *bhí siad ag maíomh as* gur bhuaigh siad

• **dó**: *níor fhéad mé aon tuairim a thabhairt dó* cérbh í

• **de** ina aonar nó i gcumasc le breischéim aidiachta: *bí cinnte de* gur agam atá an ceart; **an fearr de** thú an bia? *ní móide* go dtiocfaidh sé; *ní lúide is rí mise* gan é sin a bheith umhal dom; *ní miste [duit]* imeacht anois; *ní troimide an ceann* an léann.

Mar seo a dhéantar an cumasc: *mó + de -> móide; lú + de -> lúide; measa + de -> miste*. Déantar i de e i gcás aidiachtai baeischéime dar cfoch *-e*: *troime + de -> troimide*.

13.68 Ní bhraitear feidhm réamhthagrach a bheith sna focail *móide, lúide* nuair is téarmaí matamaitice iad: *a dó móide a dó; a trí lúide a dó*.

Amhlaidh: Caoi: Rud

13.69 Úsáidtear an dobhriathar *amhlaidh*

□ go hiarthagrach: *dá óige é is amhlaidh is fearr é; ceapann sé go bhfuilim sprionlaithe ach ní hamhlaidh atá*

□ go réamhthagrach

•do chlásal neamhspleách: *is amhlaidh mar a bhí an scéal*, bhí sé ag fáil bháis den ocras.

•d'fhonn treise: *is amhlaidh a gortaíodh é; an amhlaidh nach dtuigeann tú mé? ní*

hamhlaidh atá sí tinn!

Foirm choibhneasta dhíreach a bhíonn ar lorg *amhlaidh*.

13.70 Úsáidtear an focal *caoi* go réamhthagrach

□ ag tagairt do chlásal neamhspleách: *is é an chaoi a bhfuil an scéal*, níl ag éirí le Seán.

□ d'fhonn treise: *is é an chaoi* ar gortaíodh é; *an é an chaoi* nach dtuigeann tú mé?

An fhoirm choibhneasta neamhdhíreach a leanann *caoi*.

13.71 Úsáidtear an focal *rud*

□ go hiarthagrach: *dúirt mé leis éirí, rud a rinne sé*

□ go réamhthagrach d'fhonn treise: *is é rud* a gortaíodh é; *an é rud* nach dtuigeann tú mé?

An fhoirm choibhneasta dhíreach a leanann *rud*.

AN FORAINM ATHFHILLTEACH *FÉIN*

13.72 Úsáidtear an forainm athfhillteach *féin* i gcomhaisnéis le forainmneach eile nuair is air féin a dhéanann an gníomhaí an gníomhú: *ghortaigh sí í féin; bhí sé á bhearradh féin; ná bí ag déanamh amadán díot féin*.

Is forainm aisbhreathnaitheach gan treisiú an forainm athfhillteach go hiondúil.

13.73 Ní gnách béim ghutha láidir ar an bhforainm athfhillteach mura treisfhocal é san am céanna. Is treisfhocal athfhillteach é sna samplaí seo a leanas:

Peadar: *Ar mharaigh sé an leon?* Pól: *Mharaigh sé é féin*.

13.74 Fágtar an forainm athfhillteach ar lár go minic nuair nach gcuireann sin isteach ar an tsoiléire: *bhí mé ag ligean orm; chuir sé air a hata; lig an t-amadán gáir as, tóg ort! beir as tú!*

AN FORAINM CEISTEACH

13.75 Is iad *cá*, *cad*, *céard*, *cé* na forainmneacha ceisteacha. Bíonn an chopail neamhspleách phríomha intuigthe rompu, agus bíonn clásal coibhneasta, díreach nó neamhdhíreach, ar a lorg nó intuigthe ar a lorg. Ní infhilltear iad.

13.76 Cá: D'aon rud seachas an duine a thagraíonn *cá*. Más clásal copaileach an clásal coibhneasta a leanann é déantar cumasc de *cá* + copail an chlásail sin i gcásanna áirithe, mar is léir ón dá shampla tosaigh thíos. Nuair nach ndéantar an cumasc ligtear ar lár an chopail, agus cuirtear *h* roimh ghuta ar a lorg. Séimhítear an t-ainm teibí céime.

Is iad seo thíos príomhfheidhmeanna *cá*

- feidhm forainm roimh fhorainm réamhfhoclach: *cárb as tú? cárbh as Caesar? cá hair a raibh sibh ag caint? cá leis ar briseadh an fhuinneog?*

- feidhm aidiachta roimh ainmfhocal: *cá hainm atá ort? cá haois thú? cá háit a bhfuil sé? cá bhfios dom (urú eisceachtúil anseo); cá taobh ar ghluais sé? cá tír as ar tháinig sé? cá tairbhe duit é? cárbh ionadh é sin? cárbh fhios dom? cá mhéad úll ann? cá fhad ó bhí sé anseo? cá mhinice a d'airigh tú é?*

- mar dhobhriathar roimh aidiacht: *cá beag duit a thúisce? cá fada a mhairfidh sé duit? cá fearr duit díomhaoin é?*

13.77 Cad: D'aon rud seachas an duine a thagraíonn *cad*

- roimh fhorainm réamhfhoclach: *cad leis ar briseadh é? cad chuige é sin?*

- roimh réamhfhocal: *cad mar gheall air? cad ina thaobh?*

- roimh fhorainm (pearsanta nó taispeántach): *cad é an rud é sin? cad [é] sin?*

- roimh aidiacht: *cad eile?*

- roimh bhriathar nó roimh mhír choibhneasta: *cad atá ann? cad ba mhaith leat? cad a dhéanfaimid?* (Is minic a úsáidtear *cad* é in ionad *cad* sna cásanna seo).

13.78 Céard: Is ionann comhréir do *céard* agus do *cad* (nó *cad é an rud*) ach nach gnách *céard* a úsáid roimh *chuige*: *céard leis ar briseadh é? céard ina choinne a raibh sé? céard é sin? céard eile? céard atá ann?*

13.79 Cé nach dtagraíonn *cad* agus *céard* don duine, is minic iad ag tagairt don **saghas** duine atá ann: *cad (cad é, céard) atá ann ach amadán? cad é rud (céard) é féin ach oiread le haon fhear eile?*

Peadar: *Cad é rud é* (What is he)? Pól: *Cléireach bainc.*

Sinéad: *Céard é?* Siobhán: *Mac óg* (caint faoi ghnéas linbh).

13.80 Cé: Don duine nó don rud a thagraíonn *cé*. Baintear feidhm as foirmeacha coibhneasta den chopail i gcumasc le *cé* sna cásanna seo

- *cérbh* = *cé* + an fhoirm stairiúil dhíreach roimh an bhforainm pearsanta: *cérbh é (í, etc.)?*

- *cér* = *cé* + an fhoirm neamhdhíreach (príomha nó stairiúil) roimh *díobh* nuair atá gaol i gceist: *cér díobh thú? cér díobh Aodh Rua?*

- *cér* (= *cé* + an fhoirm neamhdhíreach stairiúil den chopail) roimh *leis* (forainm réamhfhoclach) nuair atá úinéireacht i gceist: *cér leis an ardríge an t-am sin?*

Níl aon rian den chopail roimh *leis* más aimsir príomha atá i gceist, nó mura bhfuil gaol i gceist: *cé leis anois iad? cé leis a raibh tú ag caint?*

13.81 Úsáidtear *cé* ag tagairt don duine

- roimh an bhforainm réamhfhoclach: *cé aige a bhfuil an scuab? cé dó ar thug tú é?*

- roimh an bhforainm pearsanta nó taispeántach: *cé hé? cé sin? cé mé féin?*

- roimh an réamhfhocal: *cé ina choinne? cé ar a shon?*

- roimh an dobhriathar: *cé eile?*

- roimh bhriathar nó roimh mhír choibhneasta: *cé atá ag caint? cé a rinne é? cé a bhfuil an tae ina chomhair?*

- le feidhm aidiachta roimh an alt: *cén sagart é seo? cé na fir a d'imigh?*

13.82 Úsáidtear *cé* ag tagairt do rud nach duine roimh an alt le feidhm aidiachta: *cén chaoi a bhfuil tú? cén fáth nach ndearnadh é? cén uair a tháinig sí? cén fáth é sin? cé na báid iad sin? cén cuan é seo? cén sórt clái é sin? cén capall atá tú ag dul a dhíol?*

13.83 Déantar an forainm *cé* a úsáid i gceist ina n-iarrtar rogha a dhéanamh as péire nó as cnuas níos mó, ina ndaoine nó ina rudaí na haonaid. Is iondúil go mbaintear feidhm as an tabharthach rannaíoch, *againn, agaibh, acu*, ar lorg *cé*: *cé acu bean (capall, leabhar) a bhí ann? cé agaibh a bhfuair sé greim air? cé acu go Corcaigh nó go Gaillimh a d'imigh sé? níl a fhios agam cé acu a ghlacfaidh Peig Eoin nó a dhiúltaíodh sí é.*

13.84 Má tá comparáid sa rogha féadtar an tabharthach rannaíoch a chur ar leataobh nuair nach ainmfhocal iolra atá ann ná cnuasainm a thagraíonn do na nithe as a bhfuil an rogha le déanamh: *cé [acu] is daoire tae nó siúcra? cé [agaibh] is sine tusa nó Risteard nó Mána?* Ach más ainmfhocal iolra nó cnuasainm atá ann, is gnách dhá thabharthach rannaíocha a bheith ann, mar atá *againn, agaibh, acu* go réamhthagrach, agus *de* + ainmfhocal cinnte: *cé acu de mo chairde a gheobhaidh cuireadh? cé acu den bheirt is mó clú?*

13.85 Is minic a bhíonn dhá fhocal cheisteacha i gceist reiticiúil: *cad eile cad é mar a gheobhaimid an t-airgead? cad eile [cad] a dhéanfaidh sé ach é a ól? cad eile [cad é rud] iad ach fiacha? [cad eile] cá bhfuil sé? [cad eile] cén chaoi a mbeadh sé ach láidir? cé eile [cé] á d'fheicfeadh sí ann ach Seán? cé eile cé roimhe a bhfuil eagla ort?*

AN FORAINM INTRIACHTÚIL

13.86 Úsáidtear cuid de na forainmneacha ceisteacha mar fhorainmneacha (nó aidiachtaí) intriachtúla:

cá cá hiontas duit bheith tuirseach! cá mhéad a théann amú le foghlaim dhíomhaoin! cá liacht uair a pheacaíomar!

cad *cad a bhfuil de bhaois aige! cad é mar thubaiste! cad é a fheabhas (laghad, mhinicíocht) a léann sé é! cad é a bhfuil de dhaoine á marú! cad é mar a dhallann fearg daoine! cad é mar nach bhfuil ionainn ach díth céille!*

cé *cén leisce í sin ort nach n-éireofá!*

AN FORAINM ÉIGINNTE

13.87 Seo cuid de na forainmneacha éiginnte is coitianta:

- **cách** (= gach duine): *tá a fhios ag cách go bhfuil sé marbh*
- **ceachtar**: (duine nó rud, as cúpla) *d'fhéadfainn ceachtar acu a bhualadh; níl ceachtar den bheirt ann*
- **cibé** (whoever, whatever): *cibé atá ann; cibé a rinne sé. Gabhann an tabharthach rannafoch le cibé i rogha (= whether): cibé acu is é nó nach é; cibé acu de chuid an tsaoil seo é nó de chuid an tsaoil eile.*

Úsáidtear *cibé* mar aidiacht freisin: *cibé rud a rinne sé; cibé buachaill ba chúis leis.*

- **eile**: *i measc eile dá ndúirt sé; ní raibh camán ná eile leis*
- **neachtar** (= ceachtar): *níl neachtar acu ann. Bíonn rogha i gceist sa fhrása nó neachtar acu: fan i do thost, nó neachtar acu, téigh amach*
- **an té** (an forainm pearsanta éiginnte réamhtheachtach): *an té nach bhfuil láidir ní foláir dó bheith glic; tabhair an t-airgead don té ar leis é*
- **uile**: *sin uile; ina dhiaidh sin is uile.*

13.88 Feidhmíonn a lán ainmfhocal mar fhorainmneacha éiginnte: *beagán, ceann, cuid, duine, mórán, neart, rud, dada, etc.*

13.89 Níl aon fhorainm sealbhach sa Ghaeilge. Seo na leaganacha a úsáidtear thar a cheann

• aidiacht shealbhach (agus í á treisiú ag iarmhír nó ag an bhfocal *féin*) + *ceann* (ag seasamh d'ainm coitianta uatha) nó *cuid* (13.8): *cá bhfuil do cheannsa* (peann, leabhar, etc.)? *seo é do chuidse* (toitíní, siúcra); *tá ciall dá cuid féin ag Bríd*.

Déantar talamh slán de go bhfuil tūineireacht ag duine ar rud[ai] éigin, agus is é a bhíonn i gceist de ghnáth an rud (na rudaí) sin a aithint.

• an chopail + *liom* (*leat*, etc.; treisithe nó gan treisiú de réir an chomhthéacs) + ainmní: *is liomsa é sin; an leat é seo freisin?*

Is é atá i gceist sa chás thuas an tūineireacht a aithint.